

Eesti Kirjandusmuuseumi kogumispõhimõtted

Sisukord

1. Eesti Kirjandusmuuseumi eesmärk, missioon, toimepõhimõtted, struktuur
 - 1.2 Õigusaktid, millest kogumistöös juhendatakse
 - 1.3 Säilitustingimused
2. Kogumispõhimõtted
 - 2.1 Muuseumiseadusest tulenevad kogumispõhimõtted
 - 2.2. Üldised kogumispõhimõtted
3. Arhiivraamatukogu
 - 3.1 Kogude kujunemine
 - 3.2 Kogude statistiline ülevaade
 - 3.3 Kogude kirjeldus
 - 3.4 Kogumispõhimõtted
 - 3.5 Kattuvused ja koostöö teiste mäluasutustega
4. Eesti Kultuurilooline Arhiiv
 - 4.1 Kogude kujunemine
 - 4.2 Kogude statistiline ülevaade
 - 4.3 Kogude kirjeldus
 - 4.4 Kogumispõhimõtted
 - 4.5 Kattuvused ja koostöö teiste mäluasutustega
5. Eesti Rahvaluule Arhiiv
 - 5.1 Kogude kujunemine
 - 5.2. Kogude statistiline ülevaade
 - 5.3 Kogude kirjeldus
 - 5.4 Kogumispõhimõtted
 - 5.5 Kattuvused ja koostöö teiste mäluasutustega
6. Folkloristika osakonna loodav teadusarhiiv
 - 6.1. Kogude kujunemine
 - 6.2. Kogude statistiline ülevaade
 - 6.3. Kogude kirjeldus ja kogumispõhimõtted

1. Eesti Kirjandusmuuseumi eesmärk, missioon, toimepõhimõtted, struktuur

Eesti Kirjandusmuuseum (edaspidi EKM) on Haridus- ja Teadusministeeriumi hallatav riigi teadus- ja arendusasutus, mis ühtlasi täidab ka riigi keskse teadusliku mäluasutuse ülesandeid hallates olulisi kultuuriloo ja rahvaluule (folkloristika) teaduslikke keskarhiive ja rahvuskollektsioone ning eesti rahvustrükise ja vanaraamatu kogusid ning tagab nende strateegilise arendamise, täiendamise ja säilimise.

EKM loeb oma tegevuse alguseks 1909. aastat, mil asutati Eesti Rahva Muuseum. 1940. aastal moodustati selle nelja osakonna põhjal iseseisev asutus.

Eesti Kirjandusmuuseumi põhitegevus

EKM-i põhitegevus rahvaluule (folkloristika), kultuuriloo ja vanaraamatu rahvuskollektsioonide ning arhiivraamatukogu täiendamise, süstematiseerimise ja avalikkusele kättesaadavaks tegemise valdkonnas on:

- 1) Eesti vaimse kultuuripärandi süstemaatiline ja strateegiline kogumine ning kogude täiendamine sundeksemplaride (edaspidi säilituseksemplaride), välitööde, kogumisaktsioonide, annetuste jm abil;
- 2) teaduskollektsioonide ja teiste kogude pikaajaline säilitamine (sh elektrooniliste kogude, turva- ja tagatiskoopiate korpuste haldamine ning arendamine), arhivaalide konserveerimine, restaureerimine ja digiteerimine;
- 3) teaduskollektsioonide ja teiste kogude arendamine ja digitaalse kättesaadavuse tagamine elektrooniliste andmebaaside ja veebikeskkondade kaudu.

Kirjandusmuuseumi missiooniks on eesti vaimse kultuuripärandi süstemaatiline ja strateegiline kogumine vastavalt iga arhiivi eesmärkidele ja suunitlusele. EKM-i kogud on unikaalsed ja omavad kesket kohta rahvuskollektsioonides.

Vastavalt „Kultuuripoliitika põhialustes aastani 2020“ öeldule, on EKM-i eesmärk kujuneda kaasaja ootustele ja vajadustele vastavateks mäluasutuseks, mis kultuuripärandi kogumise, hoidmise ja uurimise kõrval panustab ka haridustegevusse (näitused, arhiivi tutvustused ja programmid õpilastele).

Eesti Kirjandusmuuseumi missioon

Eesti Kirjandusmuuseum kui unikaalsete strateegilistelt tähtsate keskarhiivide hoidja ning kõrgesti kvalifitseeritud personaliga teadusasutus aitab oma tegevusega kaasa rahvuskultuuri säilimisele, arenemisele ja uurimisele läbi aegade.

Eesti Kirjandusmuuseumi struktuur

Eesti Kirjandusmuuseum püsistruktuuri kuuluvad ja kogusid haldavad:

- Arhiivraamatukogu ja selle bibliograafiaosakond;
- Eesti Kultuurilooline Arhiiv;
- Eesti Rahvaluule Arhiiv;
- Folkloristika osakond (ja selle juures asuv teadusandmete arhiiv).

EKM-i kogusid käsitletakse hetkel humanitaar- ja loodusteaduslike rahvuslike kollektsioonidena (kultuuriloolised, rahvaluule ja vanaraamatu kollektsioonid) ning neid rahastatakse teaduskollektsioonide eelarvest. Toetus ei ole järjepidev, vaid seda tuleb igal aastal taotleda, samuti ei kata see kõiki vajadusi: programm on mõeldud eelkõige kogu säilitus- ja kataloogimistegevuste katmiseks, sellest ei ole võimalik rahastada süstemaatilist kogumistööd ega ka avalikkusele suunatud tegevusi - seega on EKM olulised põhikirjalised tegevused - süstemaatiline kogumistöö ning kogude vahendamine Eesti avalikkusele praegu püsirahastuseta (vastavaid projekte taotlevad ja kureerivad peamiselt teadustöötajad, kelle rahastus näeb ette rahvusvahelisele publikule suunatud teadustöö

tegemist). Tarvilik oleks finantseerida järjepidevalt muuseumikogude säilitamisele suunatud tegevusi: kogude täiendamist ja kättesaadavaks tegemist, samuti tööd avalikkusega, eriti laste ning noortega. Komplekteerimata on peavarahoidja ning muuseumipedagoogi ametikohad.

EKMi kogude kirjeldamiseks ja failide hoiustamiseks on loodud ühine infosüsteem-digitaalarhiiv KIVIKE (<https://kivike.kirmus.ee>). Andmed on vabalt kättesaadavad ka E-varamu (<https://www.e-varamu.ee/>) portaalis.

Arhiivraamatukogu kogud kirjeldatakse e-kataloogis ESTER (<https://www.ester.ee>). Rahvuskollektsioonide üldiseloomustustega saab tutvuda teadusinfosüsteemis ETIS (<https://www.etis.ee/>) ja teaduskogude portaalis (<http://www.teaduskogud.org>).

Õigusaktid, millest juhindutakse

Teadus- ja arendustegevuse korralduse seadus
Isikuandmete kaitse seadus
Autoriõiguse seadus
Sundeksemplari seadus
Säilituseksemplari seadus
Teaduskollektsioonide määrus
EKM põhimäärus
Arhiivide kasutuseeskirjad ja põhimäärused

EKM kogude säilitustingimused

EKM kogude säilitustingimused on head. Seoses juurdeehituse valmimisega on lahenenud ruumiprobleemid fondide hoiustamiseks.

2012. a. juunis valmis EKMi uus kaasaegse ventilatsiooni- ja gaaskustutussüsteemiga 5-korruselise arhiivikorpus. Uude arhiivikorpusesse paigutati kogu vanaraamatu ja rahvusteaviku kollektsioonid (3224 laudimeetrit trükiseid) ning EKLA korraldatud kultuuriloolised kogud.

2015. a. paranesid säilitustingimused ka 1990. aastate juurdeehituse nelja korruse hoidlates, kus vahetati välja elektrisüsteem ja uuendati ventilatsioonisüsteemi ning ehitati välja uus maalihoidla (projekt TAP 49-2).

2. Kogumispõhimõtted

2.1. Kogude täiendamise üldpõhimõtted ja sisulised kriteeriumid

EKM järgib muuseumiseadusest tulenevaid põhimõtteid.

EKM ei võta oma kogudesse kultuuriväärtusega asja museaalina arvele, kui:

- 1) asi ei vasta muuseumi kogumispõhimõtetele;
- 2) asja üleandja esitab eritingimusi, mis on vastuolus muuseumi ja selle küllastajate pikaajaliste huvidega;
- 3) asja üle arvestuse pidamiseks, selle säilitamiseks või eksponeerimiseks puuduvad tingimused või eelarvelised võimalused.

EKM: 1) selgitab oma võimaluste piires välja kultuuriväärtusega asja päritolu, et vältida omaniku tahte vastaselt tema valdusest välja läinud või teisest riigist välja viidud asja museaalina arvele võtmist;
2) arvestab teiste sama piirkonna või sarnase ainevaldkonna muuseumide kogumispõhimõtteid.

EKM järgib vastavalt oma suunitlusele üldisi põhimõtteid, mis on kirjas kultuuriministri määruses „Muuseumikogu täiendamise ja kultuuriväärtusega asja muuseumisse hoiule võtmise kord“:

Muuseumikogu täiendamise otsus peab:

- 1) olema kaalutletud ja põhjendatud;
- 2) vastama kogumispõhimõtetele;
- 3) vastama vähemalt ühele põhikriteeriumile asja või asjade kogumi väärtuse hindamisel ja vähemalt kahele lisakriteeriumile väärtuse astme määramisel.

- 1) Ajalooline väärtus: kas asi on seotud konkreetse inimese, paiga, sündmuse või tegevusega ja mida see jutustab mõne ajaloolise protsessi, temaatika või eluviisi kohta; kas ja kuidas aitab asi ajalugu paremini mõista.

- 2) Ühiskondlik või kogukondlik väärtus: kas asjaga on seotud mingid uskumused, ideed, lood, kombed, tavad, mis on tänapäeval olulised teatud kogukonna või inimgrupi jaoks; miks see on oluline; milles see väljendub.

- 3) Teaduslik väärtus: kas teadlastel on tänapäeval või tulevikus huvi asja põhjalikumalt uurida.

- 4) Esteetiline väärtus: kas asi on meisterlikult valmistatud või on suurepärase näide teatud oskustest; kas see on hea näide stiilist, disainist, kunstivoolust või mõne kunstniku loomingust; kas see on originaalse või innovaatilise disainiga.

Lisakriteeriumid:

- 1) Päritolu, legend, dokumenteerituse aste: kas on teada, kes oli asja omanik, kasutaja või valmistaja; kus ja kuidas seda kasutati; kuivõrd hästi see on dokumenteeritud.

- 2) Iseloomulikkus, tüüpilisus, rariiteetsus: kas asi on teatud liiki asjade, tegevuste, eluviisi või ajalooajaloo tüüpiline näide; kas asi on haruldane, ebatavaline või erakordselt hea näide teatud asjast; kas see on erakordselt hästi dokumenteeritud, võrreldes teiste samalaadsete asjadega.

- 3) Seisund, terviklikkus: kas asi on hästi säilinud, töökorras; kas see on säilinud ilma tahtlike või juhuslike muudatusteta, mis takistaksid tema tajumist originaalina.

- 4) Kasutatavus näitusel, teadustöös, haridustegevuses: kas asja abil on võimalik interpreteerida sündmusi, kogemusi, inimesi jne ning tuua välja nende erinevaid aspekte; kas asi aitab muuseumil jutustada mingit lugu; kuidas asi seostub muuseumi näituste kavaga ja haridusprogrammidega.

3. Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu (KMAR)

3.1. Kogude kujunemine

Arhiivraamatukogu (KMAR) asutati 1909.a. keskse rahvusliku raamatukoguna spetsiaalselt eestikeelse trükisõna kogumiseks, säilitamiseks ja kättesaadavaks tegemiseks. KMAR teaduskollektsioonile pandi alus juba 19. sajandi lõpus, kui tegutsesid Õpetatud Eesti Selts, Eesti Kirjameeste Selts, Eesti Üliõpilaste Selts, kelle poolt kogutud eesti rahvustrükise rikkalik pärand kuulub KMAR-i koosseisu. Arhiivraamatukogu kui rahvusraamatukogu fondid on välja kujunenud peamiselt tänu annetustele, raamatukogu aktiivsele kogumistööle ja sundeksemplaridele. KMAR komplekteerimine toimus 20. sajandi algusel peamiselt ühiskondlikel alustel ning rahva eneseteostuse toel. Intensiivse kogumistöö ja annetuste (EÜS, ÕES, tsensoriarhiivid, Vene ja Soome TA, trükikojad, kirjastajad, toimetused, organisatsioonid, üksikisikud) on suudetud koguda peaaegu 100%-liselt vanemat eesti trükisõna ja erakordselt rikkalik baltica teaduskirjanduse ja soome-ugri ainealine fond ning väliseesti kirjasõna kogu. Sundeksemplare hakati saama alates 1918. a. vastavalt EV valitsuse määrustele. Nõukogude aastatel saadi tasulisi kontrolleksemplare ning alates 1997. a. saadakse vastavalt sundeksemplari seadusele 2 eksemplari igast nimetusest. Juurde ostetakse sundeksemplaridena laekumata rahvusteavikuid ning vähesel määral baltica-alast teaduskirjandust ning EKM profiilile vastavat teaduskirjandust.

3.2. Kogude statistiline ülevaade (2015. aasta seisuga)

Raamatud 768075 aastakäiku,
Ajakirjad 37890 aastakäiku,
Ajalehed 48231 eksemplari,
Jätkväljaanded 96179 eksemplari,
Kaarditeavikud 10485 eksemplari,
Noodiväljaanded 8713 eksemplari,
Graafikateavikud 16084 eksemplari,
Muud teavikud 74376 eksemplari,
Digitaalteavikud ja elektroonilised jadaväljaanded 1674 eksemplari.

3.3. Kogude kirjeldus

Arhiivraamatukogu põhirõhk on rahvusraamatukoguna suunatud eestikeelsete ja Eestis ilmunud trükiste ning baltica-alase kirjanduse säilitamisele ja kättesaadavaks tegemisele. Erilise tähelepanu alla on võetud eesti kirjanduse tõlked teistesse keeltesse, Baltimaadega seotud kirjandus, kirjanike, teadlaste ja teadusseltside ja -ühingute pärandi säilitamine.

Arhiivraamatukogus säilitatakse:

- kõiki eestikeelseid trükiseid (olenemata nende ilmumiskohast);
- Eestis välja antud muukeelseid trükiseid;
- Baltimaid ja/või siin elanud ning elavaid isikuid käsitlevaid trükiseid, samuti eesti autorite kirjutatud, resp. koostatud, toimetatud, mujal ilmunud teoseid ja Baltimail elanud teistest rahvustest autorite töid;
- fennougristika alaseid teatmematerjale;
- üksikisikute personaalkogusid;
- teadusseltside ja -ühingute raamatukogusid.

Kogutakse kõiki trükiseliike - raamatuid, perioodikat, geograafilisi kaarte, noote, pisitrükiseid jm.

Neid talletatakse seitsmes kollektsioonis:

- Eestikeelsete raamatute kollektsioon
- Baltica kollektsioon

- Ajakirjanduse kollektsoon
- Kaardikogu
- Memoriaalkogud
- Pisitrükiste kollektsoon
- Õpetatud Eesti Seltsi kogu

Lisaks on arhiivraamatukogul rikkalik reservfond (baltica, eesti raamat, perioodika, väiketrükis) – ca 3000 laudimeetrit, mis vajab läbitöötamist ja põhikogudesse arvele võtmist.

Enamus kollektsoonidest kuulub rahvusteaviku alla, vanaraamatu rahvuskollektsoonina (-1917) säilitatakse vanemat balticat ja perioodikat, personaalkogusid (33 eesti kultuuri- ja ühiskonnategelase memoriaalkogu), ÕESI kogu ja vanemaid maakaarte.

Kogud võetakse arvele ja kirjeldatakse e-kataloogis ESTER. Digitaalkogud on kättesaadavad infosüsteemis KIVIKE ja portaalis E-varamu. Rahvuskollektsoonide üldiseloomustus on kättesaadav teadusinfosüsteemis ETIS ja teaduskogude portaalis.

Arhiivraamatukogu funktsiooni täitmiseks komplekteeritakse rahvusraamatukoguna võimalikult ammendavalt Eestis ilmunud teavikuid, välismaal eesti keeles ilmunud teavikuid, Eesti autorite originaalväljaandeid ja nende tõlkeid olenemata ilmumiskohast. Komplekteeritakse Eestit käsitlevaid või Eesti kohta informatsiooni sisaldavaid välismaal ilmunud võõrkeelseid teavikuid. Arhiivraamatukogu vanema eestikeelse trükisõna fond (1632-1940) on kõige täielikum maailmas.

3.4. Kogumispõhimõtted

KMAR fondid on moodustunud peamiselt annetuste, intensiivse kogumistöö, aga ka ostude, vahetuse ja sundeksemplaride teel. Baltica ja erikogud komplekteeritakse ostude ja annetuste toel. Perioodikakogu, raamatufond, väiketrükiste fond ja kaardikogu täienevad alates 1997. a. sundeksemplaride baasil. 2017. a. jaanuarist hakkab kehtima säilituseksemplari seadus – vastavalt sellele hakkab arhiivraamatukogu saama ühte eksemplari senise kahe asemel. Raamatukogusse luuakse autoriseeritud töökohad trükieelsete failide lugemiseks. Kuna KMAR peab tagama eestikeelse trükisefondi pikaajalise säilimise, ei saa säilituseksemplaridena laekuvat kirjandust enam kohapeal varasemal moel kasutada. Raamatukogul ei ole enam laenutuseks dubletteksemplare, mistõttu suunatakse lugejad/uurijad autoriseeritud terminalide kaudu trükieelseid faile lugema. Kahjuks ei saa aga autorikaitse alla kuuluvaid teoseid printida ega ka salvestada. Arhiivraamatukogu ei oma teadusraamatukogu staatust ning seepärast ei eraldata raamatukogule ka komplekteerimissummasid rahvusteavikute soetuseks. Arhiivraamatukogul ei ole võimalik dubletteksemplare laenutuseks juurde osta ega ka senist komplekteerimiskava täies mahus täita.

Arhiivraamatukogu ja selle bibliograafiaosakonna materjale kasutavad nii EKM uurijad kui ka teiste teiste teadus- ja mäluasutuste eri valdkondade teadlased, üliõpilased ja õppejõud ning ka õpilased oma uurimistööde kirjutamiseks. Arhiivraamatukogu teenindab kohapeal kõiki huvilisi

3.5. Kattuvused ja koostöö teiste lähipiirkonnas asuvate mäluasutustega

Tartu Ülikooli Raamatukogu täidab teadusraamatukogu ja arhiivraamatukogu funktsioone, saab vastavalt sundeksemplari seadusele kaks sundeksemplari; säilitab TÜ õppejõudude ja teaduseltside memoriaalkogusid, ostab juurde õppe- ja teaduskirjandust ning rahvusteavikuid. Samuti eraldatakse TÜ raamatukogule teadusraamatukoguna eraldi komplekteerimissummasid õppe- ja teaduskirjanduse, andmebaaside soetuseks ja rahvusteavikute järelkomplekteerimiseks. 2017. a. hakkab vastavalt säilituseksemplari seadusele saama ühte eksemplari eesti rahvustrükistest.

4. Eesti Kultuurilooline Arhiiv (EKLA)

4.1. Kogude kujunemine

EKLA asutati Eesti Rahva Muuseumi koosseisus 6. aprillil 1929 Eesti Kirjanduse Seltsi, Eesti Rahva Muuseumi, Eesti Akadeemilise Kirjandusühingu ja Akadeemilise Ajaloo Seltsi kogude liitmise tulemusel. Järgnes aktiivne kogumistöö, mis kestab tänapäevani. Selle tulemusel on EKLA kujunenud keskseks kultuuriajalooliseks arhiiviks Eestis. Alates 1940. a. kuulub arhiiv Eesti Kirjandusmuuseumi koosseisu. 1940-1994 kandis arhiiv käsikirjade osakonna nime. EKLA vanimad käsikirjad pärinevad 14. sajandist, mis kuuluvad Õpetatud Eesti Seltsi kogusse. Erilise väärtusega on esimesed eestikeelsed käsikirjad ja rahvusliku ärkamisaja materjalid.

4.2. Kogude statistiline ülevaade (sisuga 31.08.2016)

Käsikirjalised materjalid 218 280 säilikut

Fotod ja negatiivid 289 497 säilikut

Kunstiesemed 10 179 säilikut

Helisalvestused 2445 säilikut

Filmid 299 säilikut

4.3. Kogude kirjeldus

EKLA eesmärgiks on Eesti kultuuriloo allikate mitmekülgne ja laiapõhjaline kogumine, mis korrastamise ning kollektsoonide teadusliku kirjeldamise ja andmebaaside kaudu muudetakse teadustöös uurimise eesmärgil kättesaadavaks ning mida tutvustatakse laiemalt publitseerimiste, loengute, seminaride, teabepäevade, näituste jm tegevuste kaudu.

4.4. Kogumispõhimõtted

EKLA kogub:

Eesti kultuuriajaloolisi materjale (käsikirjad, fotod, kunstiteosed, helisalvestised, filmid):

- a) isiku- ja organisatsiooniarhiivid, mis kirjavahetuste, päevikute, mälestuste jm kaudu esitavad vastava ajastu üldpildi kultuurimaastikul ning toovad esile nendevahelised seosed ja ühisosad;
- b) fotokogud, mille moodustavad ühele isikule või organisatsioonile kuulunud pildimaterjalid (sh ka albumid) või autorikogud e. ühe konkreetse fotograafi kollektsoon. Üksiklaekumistena lisandunud fotod koondatakse ühte, nn segakogusse;

- c) kogutavate kunstiteoste jaotus on maalid (peamiselt kirjandus- ja kultuuritegelaste portreed), graafika (raamatuillustratsioonid, graafilised lehed, joonistused, ekliibrised) ja skulptuurid;
- d) kirjandus- ja kultuuriloolised helisalvestised ja filmid (intervjuud, mälestused, kirjandusõhtud, loengud, konverentsid, raamatuesitlused jm)

Kogumistöö on järjepidev, peamiselt vabatahtlike annetuste kaudu. Kuna osturahad puuduvad, on ostusid vähe. Kallimate ostude puhul – nt kunstiteosed - otsitakse rahastusallikaid mujalt, enamasti Eesti Kultuurkapitalist (olles aga eelnevalt kindel selle vajaduse-olulisuse ja objektiivse hinna suhtes). Palju üksikarhivaale või väiksemaid kollektseid pakuvad omanikud arhiivile ise. Suuremate personaalarhiivide osas üritatakse tegutseda ennatlikult ja jälgitakse, et arhiiv ei läheks kaduma (kontaktide otsimine pärijatega). Mitmed tegevkirjanikud ning kirjanduslõlased annavad oma materjale osade kaupa arhiivile üle juba oma eluajal. Sihipärane kogumisaktsioon on olnud näiteks aastal 2001 alanud ja siiani kestev kirjanike pildistamise projekt fotoarhiivi täiendamiseks ning mitmed elulugude kogumise võistlused. Suurt tähelepanu ongi pööratud mälestuste ja elulugude kogumisele. 1989. aastast alustati Eesti ja eestlaste elulugude kogumist. Selle aja jooksul on laekunud ligi 3000 inimese elulood.

Kultuuritegelaste personaalarhiivid sisaldavad vägagi erinevat, mõnedel juhtudel ka selle omanikuga otseselt mitteseonduvat arhiivianest, kuid vastavalt kehtivatele arhiivireeglitele ühtki kogu ei tükeldata, vaid säilitatakse kui tervikut. Nii ongi aastate jooksul arhiividesse talletunud materjal väga laiahaardeline ja mitmekesine, esindades kõikvõimalikke eluvaldkondi (teater, muusika, sport, põllumajandus, merendus, ajalooündmused, linnad, arhitektuur jne).

Kultuuriloolise arhiivi kogusid on kasutatud ja kasutatakse uurimistöös nii erinevate väljaannete koostamiseks, publikatsioonide avaldamiseks, loengute ettevalmistamiseks kui ka mitmesugusel muul otstarbel (teoste illustreerimiseks jm). Rohkelt fotosid tellivad meediaväljaanded ja kirjastused.

4.5. Kattuvused ja koostöö teiste lähipiirkonnas asuvate mäluasutustega

Mahukaid kultuuriloolisi kogusid leidub mitmetes Eesti muuseumides, aga ka raamatukogudes, eeskätt teadus- ja erialaraamatukogudes ning Rahvusarhiivis ning meediaarhiivides (ERR tele- ja raadioarhiivid). Veelgi laialdasemalt paiknevad aga kultuuriloolised materjalid eesti diasporaas, enamasti erakogudes või üksikutes institutsioonides. Infot Balti diasporaa kultuuripärandi kohta on asunud koondama mittetulundusühingu Baltic Heritage Network eestvõttel portaalis www.balthernet.net.

Kogude kattuvuste vältimiseks tehakse koostööd kirjanike ja kirjanike pärandit hoidvate muuseumidega (Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, Tartu Linnamuuseumi Lutsu Majamuuseum jt). Kui üleantav materjal liigitub pigem mõne teise, kitsama spetsiifikaga muuseumi kogusse (Postimuuseum, Pedagoogika Arhiivmuuseum), siis antakse see üle sinna.

5. Eesti Rahvaluule Arhiiv

5.1. Kogude kujunemine

Eesti Rahvaluule Arhiiv loodi 24. 09.1927. a. folkloori keskarhiivina. Sinna koondati enamik seni hajali organisatsioonide ja üksikisikute valduses paiknenud rahvaluulekogusid, loodi ühtne registrite, kartoteekide ja koopiamappide süsteem. ERA nurgakiviks sai Jakob Hurda 162-köiteline vanavarakogu, arhiivi deponeeriti ka M. J. Eiseni rahvaluulekogu, Soomest toodi Eesti Üliõpilaste Seltsi rahvaluulekogu jt. 1940. aastal muudeti Eesti Rahvaluule Arhiiv Fr. R. Kreutzwaldi nim. Riikliku Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnaks (RO), töösuunad jäid samaks.

Kõigis valdkondades (kogumine, arhiveerimine, uurimine ja publitseerimine) tehti nõukogude perioodil koostööd Keele ja Kirjanduse Instituudi ja Tartu Riikliku Ülikooli folkloristidega. Mõlema institutsiooni juurde asutati omaette rahvaluulekogud. Folkloorimaterjali jäädvustuste niisugune hajutamine kestis 1980. a-te keskpaigani, seoses ERA institutsiooni taastamisega taasloodud Eesti Vabariigis koondati sinna ka nõukogude perioodil teiste institutsioonide juurde loodud kogud.

Alates 1990. aastatest on tänu muutunud oludele olnud võimalik hakata rohkem rõhku pöörama ka kaasaegse folkloori kogumisele. Pidevalt on suurenenud arhiivi laekuva audiovisuaalse materjali osakaal.

5.2. Kogude statistiline ülevaade (2015. aasta seisuga)

Filmisäilikud 1591 säilikut,
Fotod 58064 kaadrit,
Helisalvestused 10724 helisäilikut,
Käsikirjad 1492241 lehekülge.

5.3. Kogude kirjeldus

Eesti Rahvaluule Arhiivi eesmärgiks on jäädvustada mitteinstitutsionaalse kultuuri nähtusi, mis on aktuaalsed, huvipakkuvad ja iseloomulikud praeguse hetke olukorrale ning oleksid ühtlasi dokumendiks praegusaja pärimusteadmistest ja -praktikatest tulevikus. Arhiivi läbi aegade koondatud (rahvaluule)aines ulatub talupojafolkloorist elulooliste intervjuudeni, kuuludes spontaanse ja mitteprofessionaalse kultuuri mõiste alla selle kõige laiemas tähenduses ning hõlmates selle kõikvõimalikke valdkondi. Lisaks jäädvustamisele ja kättesaadavaks tegemisele on ERA eesmärk sellealase ainese võimalikult mitmekülgne uurimine, teadus-, arendus- ja haridusalane tegevus.

Kuigi põhirõhk on eesti folklooriainesel, hõlmavad kogud vähemal määral ka Eesti vähemuste ja sugulasrahvaste pärimust, samuti eesti diasporaa, esmajoones idapoolse asuala (nn Venemaa eestlaste ja asunduste) materjale.

Materjalid on jaotatud nelja alamarhiivi: käsikirjad, fotod, helisalvestused, filmi- ja videosalvestused.

ERA käsikirjakogud sisaldavad kirjanekuid alates 19. sajandi algusest kuni tänapäevani, hõlmates nii kõige vanemat meieni jõudnud rahvaluulet (regilaule, rahvajutte jne) kui ka kaasaegset pärimust. Lisaks võib neist leida keele-, ajaloo-, etnograafia-, arheoloogia-, kultuuriloo- jm andmestikku. ERA heliarhiivis leidub ligi 100 aasta vältel kogutud eesti ja

ka teiste rahvaste folkloorimaterjale mitmesugustel helikandjatel vaharullidest mälukaartideni.

ERA fotokogu on jagatud nelja seeriasse: mustvalged fotod, värvifotod, digitaalfotod ja diapositiivid. Fotodel kujutatakse rahvaluule kogujaid, -kogumist, rahvaluuleüritusi, aga ka mitmesugust elu-olu ning inimesi nende igapäevaelus.

Eesti Rahvaluule Arhiivi filmi- ja videokogu koosneb aastatel 1959–1975 filmilindile, alates 1980-ndatest aastatest videofilmile jäädvustatud eesti ja ka teiste rahvaste folkloorimaterjalist ning sellega haakuvast ainesest. Tegemist on nii töömaterjali kui monteeritud filmidega.

5.4. Kogumispõhimõtted

Rahvaluule arhiivi kogud täienevad folkloristlike välitööde ja kogumisvõistluste käigus ning rahvaluulekogujate koostöövõrgustiku abiga, samuti annetuste, ostmise, deponeerimiste tulemusel.

ERA korraldas avara fookusega kogumisekspeditsioone kuni 2000. aastate alguseni, mil neist loobuti projektipõhise rahastussüsteemi tõttu. Hiljem on välitööd olnud reeglina konkreetsema temaatilise või žanrilise fookusega ning seonduvad konkreetsete uurimisprojektidega (kohapärimus, idapoolne eesti diasporaa (Siberi asundused), regilauluharrastus jt).

Arendatakse koostööd teiste institutsioonidega ühiste kogumisaktsioonide korraldamisel. Mitmeid kogumisaktsioone (nt. koolipärimuse kogumisvõistlus 1992. ja 2007. aastal) on viidud läbi koos EKM folkloristika osakonnaga. 2016. aastal viiakse läbi koos EKM Eesti Kultuuriloolise Arhiivi ja Eesti Õppetöö Keskuse VEMUga Torontos läbi elulugude kogumise võistlust “Eesti Vabariik 100. Minu elu ja armastus. Kuigi 20. sajandi lõpus hakkas kahanema ERA koostöövõrgustik (kaastöölised ehk korrespondendid) on viimaste aastate kogumisvõistluste tulemusel see uuesti ellu äratatud. Ka on taastatud kaastööliste päeva tava. Paremaks suhtlemiseks kaastöölistega on kasutusele võetud internetipõhine kogumismoodul Kratt (<http://kratt.folklore.ee/>), mille kaudu saab saata kaastöid, fotosid ja videofaile.

Rahvaluulearhiivi kogusid kasutavad EKMi teiste osakondade, aga ka teiste teadus- ja mäluasutuste teadlased, üliõpilased ja õppejõud. Arhiivi külastavad harrastus-uurijaid, näiteks perekonna-, suguvõsa- ja külaajalugudega tegelejad, aga näitaks ka professionaalsed (etno)muusikud jt loomeinimesed.

5.5 Kattuvused ja koostöö teiste lähipiirkonnas asuvate mäluasutustega

Rahvaluuleainest leidub erinevate muuseumide ja teiste mäluasutuste kogudes, enamasti muu materjali hulgas (isikukogud, etnograafilised materjalid, koduloo- ja kohaloolised materjalid, kirjalik pärimus (lauluklased, salmikud) jm).

Rahvaluulekogudel on kokkupuutepunkte keelekogudega, nt Eesti Keele Instituudi murdearhiivi talletatuga. Ka Eesti Rahva Muuseumi kogudega on rahvaluulekogud olnud seotud juba ajalooliselt (vt rahvaluulekogude kujunemine). Teemaatiliselt on üks osa

kogutavast (argikultuuri jäädvustamine, mitmesugused tavad ja kombed) olemuslikult sarnased. Kuigi küsitluslehed ja teemad, mis neis välja pakutakse, on erinevad, aitaks kattuvusi veelgi aitaks vähendada kogumisteemade eelnev kooskõlastamine. Ka leidub mõlemates kogudes soome-ugri rahvaid käsitlevaid eri liike materjale (filmid, fotod, käsikirjad).

Muuseumisiselt on toimiv kokkuleppeline tööjaotus ning materjale vahetatakse üksteisega (nt salmialbumid ja laulikud arhiveeritakse ERAs, folkloristika ajaloo materjalid, isikukogud ja elulood koondatakse kultuuriloolisse arhiivi).

6. EKM folkloristika osakonna teadusarhiiv

EKM folkloristika osakond rajati 1947. aastal Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi juurde teadus-, kogumistö- ja publitseerimise institutsioonina. Aastal 2000 liitus osakond Eesti Kirjandusmuuseumiga jätkates uues alluvuses varasema tegevusega. EKM FO aineestik sisaldab tekstilisi, audiovisuaalseid ja segaformaadis andmeid.

6.1. Kogude kujunemine

Teadusarhiiv formeeriti 2016. aastal, modifitseerides 1947. aastal alguse saanud kogude koostamis põhimõtteid. Teadusarhiiv sisaldab (mõne erandiga) 21. sajandi aineestikku. Eesmärgiks on avada teadustöö tegemise käigus Eestist ja teistest riikidest koondatud unikaalsed andmed. Kogu sisaldab veel erinevatest arhiividest ja varasematest trükistest spetsiaalselt uurimistö jaoks koondatud andmestikku (ajalise ulatusega 17.–21. sajand) ja on hoiul keskkonnas Skriptorium, samuti temaatiliste andmebaaside materjale. Andmebaase on loodud alates aastast 1998, nad on kättesaadavad keskkonnas www.folklore.ee/andmebaasid.

6.2. Kogude statistiline ülevaade

Käsikirjaline (ja digitaalne) materjal – 4000 lk
(peale selle kommentaarid sotsiaalmeediast – umbes 60000 ühikut)
Fotod (digitaalfotod jt) – 7000 fotot
Helisalvestused – 610 tundi
Videosalvestused – 110 tundi, 190 säilikut
Digitaalne temaatiline teaduskorpus – üle 500 000 teksti, mis on koondatud erinevatest arhiividest ja trükistest.

6.3. Kogude kirjeldus ja kogumispõhimõtted

Teadusarhiiv koondab ja varundab teoreetilisteks ja rakendusuuringuteks vajalikke töömaterjale ja teavet folkloristika ja rahvausundi alal.

- 1) kogub kultuuri arengut iseloomustavat materjali eestlastelt ja erinevatelt rahvuslikelt, kultuurilistelt, religioossetelt ja teistelt rühmadelt;
- 2) kogub kultuuri arengut iseloomustavat ja uurimisprofiilile vastavat materjali veebist, sotsiaalmeediast jm.

FO kogud koosnevad erinevatest välitööde materjalidest, mida teadlased on kogunud oma uurimisspetsiifikast lähtuvalt. Lisaks sellele koondab ja digitaliseerib trükistes jm meedias esineva folkloorse ainese, võimaldab korrastatud ja süstematiseeritud korpustele avaliku

juurdepääsu ning tagab nende säilimise. Folkloristika osakond koostab kogutud andmete ning erinevate Eesti arhiivide, trükiallikate, meedialeiude jm materjali alusel erialaspetsiifilisi avatud (silmas pidades teadus- ja arendustegevuse korralduse seadust, isikuandmete kaitse seadust ja vahetult otsese uurimistööga seotud rühma huvisid) andmebaase.

Arendatakse koostööd teiste institutsioonidega Eestis ja väljaspool Eestit ühiste kogumisaktsioonide ja neil põhineva uurimistöö korraldamisel. 2016 toimuvad teaduslikud ekspeditsioonid koostöös partneritega Ukrainas, Valgevenes, Bulgaarias. Koostöös ERAGA ja välispartneritega valmistatakse ette suurt koolipärimuse kogumise aktsiooni aastaks 2017 ning koostöös Eesti-uuringute tippkeskusega on plaanis diasporaa-kogukondade valikküsitlus. Osa küsitlustest viiakse läbi silmast-silma intervjuude kõrval ka vastavate kogumismoodulite kaudu (<http://www.folklore.ee/ri/fo/valitoo/>).

Andmebaaside materjal ja teised avatud väljundid on kasutusel Eesti haridussüsteemis ja leiavad kasutamist erineva haridus- ja vanuselise taustaga kasutajate poolt. Värskest kogutud andmete juures on kehtestatud kasutamiskord ja –aeg. Teemaatilisi digiteeringuid loovutatakse ka asjahuvilistele.